

**JEDINICA NAUČNE LEKCIJE I ANALIZA
PRIŠTINA**

**Lekcije iz Bosne za Kosovo
Dio I**

Upravljanje i razvoj

**Stvarna prijava o rastu privatnog sektora
u Bosni i Hercegovini**

13 Februar 2002

LEKCIJE IZ BOSNE ZA KOSOVO

STVARNA PRIJEMANJA I RASTU PRIVATNOG SEKTORA U BOSNI

IZVRŠNI SAŽETAK

Ovaj izvještaj predstavlja rezultat detaljne studije post-privatizacijske politike ekonomije u općini Kalesija, jednom od najnerazvijenijih bosanskih ruralnih područja. Ovo je dio opsežne ESI studije o trendovima lokalnog razvoja u jugoistočnoj Evropi za **Jedinica Naučne lekcije i analizu** Pilara Evropske Unije UNMIK, i prati razvoj ključnih aktera i institucija i ispituje ulogu lokalne vlade u pojavljivanju novog privatnog sektora.¹ Provođenjem iscrpne studije određenog područja moguće je sastaviti sliku procesa ekonomske tranzicije i izvući lekcije koje mogu biti zajedničke i ostalim dijelovima Bosne, kao i ostalim područjima, posebno Kosovu.

Jedno vrijeme su međunarodne agencije u Bosni i Hercegovini govorile o potrebi za promjenom paradigme: sa rekonstrukcije na razvoj. Ono po čemu se strategije efikasnog razvoja razlikuju od iste rekonstrukcije je što se one fokusiraju na razvoj lokalnih institucija i kapaciteta. Ovo zahtijeva poznavanje institucionalnih i političkih stvarnosti koje prevladavaju na terenu, osobito na lokalnom nivou. Jedino je shvatanjem jakih i slabih strana postojećih struktura moguće postići trajnu institucionalnu promjenu što je preduvjet za održiv ekonomski razvoj. Ovaj dokument je stvoren da bi pokazao kako je detaljno znanje potrebno za kreiranje efikasne strategije međunarodnog razvoja.

Studija predstavlja saznanja iz slijedećih oblasti:

- Š` Privatizacijom u Kalesiji, sada već gotovo završenom, zaposlenost u bivšem društvenom sektoru smanjena je za dvije trećine i ima izgleda da i dalje pada. Primarna dobit procesa privatizacije bila je da se imovina iz poslova koji su prestali postojati oslobodi i iskoristi u nove svrhe.
- Š` Novi privatni sektor je glavni pokretač razvoja nakon rata i proširio se sa 5 na 42 procenta ukupnog zvanog zapošljavanja.
- Š` Najdirektnija prepreka za razvoj privatnog sektora je pristup zemljištu sa razvijenom infrastrukturom. Novi biznisi su prisiljeni biti u blizini centara socijalističkog razvoja da bi dobili pristup infrastrukturi, dok najveći dio općine ostaje zatvorena za razvoj.

¹ Naučne lekcije i analiza su inicijativa EU Pilara Kosovo, uz pomoć vlade Švedske. Dokument daje međunarodnim i domaćim kreatorima politike aktualne analize ključnih međunarodnih programskih područja. Izvještaje je nezavisno radila ESI i oni ne odražavaju stanovišta i politiku EU Pilara.

- Š` Kolaps preduzeća u društvenom vlasništvu prisilio je lokalne komunalne i javne službe da drastično smanje obim svojih usluga. Uprkos velikoj inostranoj pomoći u popravci infrastrukture, ne postoji institucionalna osnova za održavanje i razvoj općinske imovine i usluga.
- Š` U odsutstvu strategije za razvoj općina, lokalne zajednice su pokazale izuzetnu inicijativu u mobiliziranju vlastitih potencijala za razvoj lokalne infrastrukturne mreže. Međutim, ovaj volonterski i hazarderski proces je neefikasan, a prouzročio je i konfuziju u vlasništvu nad lokalnom imovinom.
- Š` Općina ima značajne potencijalne izvore koji bi se mogli iskoristiti kao glavni izvor u podršci za razvoj privatnog sektora. Međutim, nedostaju i rukovodni kapaciteti i pravni okvir za efikasan razvoj te imovine. Urbani i komercijalni razvoj se dešava bez odgovarajućeg planiranja, stvaraju i značajne dugoročne troškove.

Ova saznanja sugeriraju da je jačanje općinske uprave i rukovodstva lokalnih javnih komunalnih službi jedan od ključnih momenata za ekonomski razvoj u Bosni. Upravo se na lokalnom nivou pronalaze najdirektnije prepreke za razvoj privatnog sektora. Socijalističke strukture samoupravljanja su nestale, ali još nisu zamijenjene odgovarajućim novim formama korporativnog upravljanja. Dok god ovi problemi postoje, ni inostrana pomoć u razvoju ni lokalni resursi neće biti efikasno iskorišteni i privatni sektor neće ostati onespособljen.

~ Sadržaj ~

<i>Uvod</i>	<i>Fehler! Textmarke nicht definiert.</i>
<i>Privatizacija društvenih preduze a u Kalesijski</i>	3
<i>Novi privatni sektor</i>	6
<i>Raspore enost razvoja</i>	7
<i>Op ina i njene mjesne zajednice</i>	9
<i>Ostaci jugoslovenskog samoupravljanja</i>	10
<i>Post-socijalisti ka kriza javnih servisa</i>	11
<i>Širenje mreže kroz privatnu inicijativu</i>	13
<i>Op inska imovina i mrtvi kapital</i>	14
<i>Neki zaklju ci</i>	15
<i>Dodatak</i>	18

~ Popis tabela ~

<i>Tabela 1: Pomo za rekonstrukciju u op ini Kalesija po sektorima, 1996-1999</i>	2
<i>Tabela 2: Struktura zaposlenosti u post-privatizacijskoj Kalesiji</i>	5
<i>Tabela 3: Zaposleni u stalnom radnom odnosu u Kalesiji: 2000</i>	6
<i>Tabela 4: Zaposlenost u Kalesiji po veli ini preduze a</i>	7
<i>Tabela 5: Raspore enost zaposlenosti i nezaposlenosti u Kalesiji po mjesnim zajednicama</i>	<i>Fehler! Textmarke nicht definiert.</i>
<i>Tabela 6: Istorijski razvoj op ina u bivšoj Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini</i> ..	<i>Fehler! Textmarke nicht definiert.</i>
<i>Tabela A1: Bivši sektor društvenih preduze a u Kalesiji</i>	18
<i>Tabela A2: Nove kompanije u Kalesiji sa više od 10 zaposlenih</i>	18

“Veliki dio važnih poslova u izgradnji institucija leži u modificiranju *onih koje ve postoje* da bi se bolje upotpunile druge institucije i u prepoznavanju što ne treba graditi u odre enoj situaciji, kao i šta treba graditi. “Najbolja praksa” u dizajniranju institucija je pogrešan koncept.”

*World Bank Development Report 2002*²

“Razvoj ne zavisi toliko od pronalaženja optimalne kombinacije za postoje e resurse i faktore proizvodnje koliko od mobiliziranja i angažiranja za potrebe razvoja resursa i mogu nosti koje su skrivene, razbacane ili loše iskorištene.”

Albert O. Hirschman, 1954

Uvod

Ovo je dio serije izvještaja o lokalnim ekonomskim trendovima u periodu post privatizacije u Bosni i Hercegovini. Cilj je shvatiti razvoj polti ke ekonomije u poslijeratnoj Bosni i odrediti da li postoje relevantne lekcije za ekonomsku politiku, u Bosni i drugdje, a posebno na Kosovu.

Ova studija je fokusirana na bosansku op inu Kalesija. Kalesija je odabrana zbog sli nosti svojih predratnih ekonomskih i društvenih struktura sa onima koje prevladavaju na Kosovu.³ U 1990 godini, Kalesija je bila najmanje industrijalizirana op ina i BiH, sa preduze ima u društvenom vlasništvu koja datiraju još iz 1970ih. Kao i na Kosovu, kalesijska društvena preduze a su jako zavisila od ostalih društvenih organizacija i rapidno su propadala nakon sloma ekonomije u bivšoj Jugoslaviji.⁴

Izuzetno ošte ena tokom rata, Kalesija je primila znatnu inostranu pomo za rekonstrukciju, posebno u stambenom sektoru. Izme u 1996 i 1999 ukupno DM30mil pomo i potrošeno je na Kalesiju. Op inske ceste, voda i struja sada su u boljem stanju nego prije rata. DM 13.6 mil potrošenih na stambeni sektor dolazi od inostranih donatora i predstavlja 35% ukupnih ulaganja u stambenom sektoru, ostatak dolazi iz privatnog finansiranja i doznaka iz inostranstva. Pomo za rekonstrukciju pomogla je da se podstakne kratkoro na ekonomska aktivnost, osobito u lokalnoj gra evinskoj industriji. Me utim, dotok pomo i za rekonstrukciju je prestao 1999.

Razvoj infrastrukture u Kalesiji tradicionalno je dolazio iz vanjskih donacija i viših politi kih struktura. Prije rata op ina nikada nije težila da razvije ekonomsku osnovu do koje bi unaprijedila svoj razvoj. Nakon rata, njene su se strukture najprije nastavile

² World Bank Development Report, “Building Institutions for Markets”, Oxford University Press, 2002, p. 4.

³ Kalesija leži u blizini industrijskog centra Tuzla na sjeverozapadu Federacije u BiH

⁴ Naredni dokumenti iz ove serije, zasnovani na istraživanjima diljem Kosova, bi e fokusirani na ruralnu op inu Orahovac/Rahovec i industrijski centar Pe /Peja.

fokusirati prema vani, ka me unarodnim donatorima. Po etkom 1997, me utim, gra ani op ine su po eli mobilizirati zna ajne doma e resurse u razvoju lokalne telekomunikacije i mreže puteva u soskim podru jima koja su socijalisti ki planeri zanemarivali.

Da bi se razumjelo kako su lokalni resursi bili pokrenuti za podršku op inskog razvoja a, uz to, i pokretanje privatnog sektora, osnovno je analizirati lokalne institucije i razvoje u op inskim upravnim organima. Ovu klju nu dimenziju ekonomske tranzicije uglavnom su previdjeli bosanski politi ari i na državnom i na entitetskom nivou, ali i me unarodna misija u Bosni. Naše analize sugeriraju da pronalaženje na ina za podršku lokalnih institucija i novih privatnih poduzetnika da stvore lokalne resurse treba zauzeti centralno mjesto u pomo i stvaranju bosanskog privatnog sektora.

U post privatizacijskoj Kalesiji nalazimo da je bivši sektor društvenih preduze a dramati no smanjen. S druge strane, uprkos ogromnim preprekama sredine, novi privatni sektor je ve uveliko uspio nadoknaditi gubitke zbog izgubljenih radnih mjesta u društvenim preduze ima.

Mi procjenjujemo utjecaj petogodišnjih me unarodnih donacija i privatizacijskog procesa u Bosni na ekonomsku strukturu na Kosovu. Da bismo analizirali pojavu privatnog sektora mi istražjemo na ine stvaranja radnih mjesta, prepreke proizašle iz slabog pristupa infrastrukturi i odnos izme u lokalne i regionalne vlade i privatnog poduzetništva.

Namjera nam je da otkrijemo elemente i procese u bosanskoj ekonomskoj stvarnosti – “skrivena racionalnosti” kako bi to rekao stru njak za razvoj Albert O. Hirschman – koji daju rezultate i koji bi mogli biti pomognuti iz vana. Slijede i koraci bili bi vidjeti da li postoje sli ne racionalnosti drugdje u regionu i u tom svjetlu oblikovati dugoro nu evropsku pomo .

Tabela 1: Pomo za rekonstrukciju u op ini Kalesija po sektorima, 1996-1999

Sektor	DM '000	%
Poljopreivreda	960	3.2
Obrazovanje	3,635	12.0
Struja	7,414	24.5
Zdravstvo	1,402	4.6
Stanovanje	13,662	45.2
Op inske zgrade	192	0.6
Socijalni sektor	557	1.8
Teleckomunikacije	103	0.3
Transport	1,661	5.5
Voda	626	2.1
Ukupno	DM 30,212	100.0

Izvor: International Management Group

Privatizacija društvenih preduze a u Kalesiji

Društveni razvoj je u Kalesiju stigao dosta kasno. U nedostatku veza sa partizanima nakon drugog svjetskog rata, regija je smatrana politički sumnjivom i ignorirana od strane prve generacije socijalističkih planera. Bila je ostavljena da se usmjeri na dosta siromašnu poljoprivredu. Od 1950ih naovamo, zemljište je bilo nacionalizirano u uzastopnim valovima kolektivizacije, stvaraju i velike agro-kompanije u Bosni. Mnogi stanovnici su napustili Kalesiju u potrazi za poslom i otišli u druge dijelove BiH ili u inostranstvo. Oko jedne trećine zaposlenog stanovništva još uvijek radi van općine, a jedna trećina radi u inostranstvu. Tek je u 1970im započelo industrijsko ulaganje, uglavnom u metalnu industriju. Međutim, period planskog razvoja u Kalesiji je bio kratak, pogrešno usmjeren i po rezultatima krajnje vještački.

U 1990 godini, privreda Kalesije sastojala se od šest glavnih društvenih preduzeća i jednog broja manjih, uključujući i skladišta, motele, nekoliko prodavnica i restorana. Zaposlenost u općini bila je 1,750 zaposlenih u društvenim preduzećima, 659 u javnoj administraciji i 118 radnika u privatnom sektoru (izuzimaju i male poljoprivredne posjede).⁵ Glavna društvena preduzeća u Kalesiji bila su podružnice drugih jugoslovenskih firmi. Većina njih je prodavala svoje proizvode centralama tih firmi ili drugim društvenim preduzećima pod dugoročnim ugovorom za isporuku – takozvani *zatvoreni krug* – bez potrebe za angažiranjem u marketingu ili poslovnom razvoju.

Privatizacija u Kalesiji je sada gotovo završena. Razne metode privatizacije su primijenjene u Bosni, uključujući i prodaju malih preduzeća za gotovinu, javna nadmetanja, otkup od strane uprave i radnika i masovni otkup za certifikate preko investicijskih fondova.

Do kraja 2001. privredna struktura Kalesije bila je potpuno promijenjena. Zaposlenost u društvenom sektoru smanjena je na 40 procenata predratnog nivoa, dok se privatni sektor postepeno širi. Praćenje sudbine šest vodećih društvenih preduzeća omogućava nam da procijenimo uticaj privatizacije na lokalnu ekonomiju.

Unis Tok u Kalesiji bio je dio Pretisa iz Vogošće, koji je pripadao Unisu iz Sarajeva. Unis Tok je zapošljavao 100 radnika u proizvodnji željeznih, +bearings and buffers+, poslu koji nije preživio rat. Kompaniju je kupio lokalni poduzetnik (*kompanija Magnat*) koji je preselio svoje poslove – proizvodnju vrata i prozora – u pogone Unis Tok. Privatni biznis subvencionira preostala 72 radnika iz bivšeg društvenog preduzeća. Ono što je u kompaniji privuklo investitore bila je neiskorištena imovina koja je uključivala cisterne za gas, dizel i hidraulično ulje, tankove za zezerve vode i termo-blok elektranu. Investitor nema raspoloživih sredstava za ponovno pokretanje metalurgije, a nijedan drugi investitor nije pokazao interes za to.

⁵ JP Zavod za izgradnju i prostorno uređenje Kalesija, Strategija razvoja opštine Kalesija, Kalesija 1996, p. 45.

- €# **Moda/Kaletex** u Kalesiji osnovana je 1987 kao tekstilna fabrika u kojoj je 330 radnika proizvodilo zaštitna odijela za inostrano tržište, ali je propala 1990 godine. Za vrijeme rata mašinerija je spašena i iskorištena za proizvodnju vojnih uniformi. Nakon rata kompanija je ponovno pokrenuta ugovorom za isporuku bosanskoj vojsci, a zaposleno je i 78 radnika. Za vrijeme ponude za privatizaciju primljene su četiri ponude, uključujući i kalesijskog emigranta u Švicarskoj. Ugovor je dobio lokalni biznismen, ali ponuda je bila je osporena na sudu i mora se ponoviti.
- €# **Kartonažu Tojši i** osnovala je 1978 kompanija Univerzal iz Tuzle, da bi u dugoročnom ugovoru snabdijevala materijalom za pakovanje tuzlanski kemijski gigant Sodaso (koji je konačno postala i dio), a zapošljavala je 80 radnika. Sa neizvjesnom sudbinom Sodaso, kompanija radi samo sa malim dijelom bivših kapaciteta. Ima 49 zaposlenih na platnoj listi, pola od tog broja u administraciji. Kompaniju je kupio kalesijski biznismen koji se nada da će uložiti u novo postrojenje za proizvodnju kutija za cigarete.
- €# **Remont Montaža Tojši i** je bila ogranak kompanije Remont Montaža iz Tuzle, uključujući i metalne konstrukcijske radove širom Jugoslavije, osobito u izgradnju termalnih elektrana. Ogranak Tojšići je proizvodio heat exchangers (toplotne izmjenjivače), i zapošljavao 80 do 120 radnika prije rata. Remont Montažu su sada kupili njeni radnici i uprava, a fabrika Tojšići trenutno ima 50 stalnih i 30 sezonskih radnika.
- €# **Plastikal** u Kalesiji osnovan je da bi proizvodio plastične fascikle, boce i kanistere za široko jugoslovensko tržište. Nakon rata je ponovno započela proizvodnja, ali nije uspjela ponovno zauzeti prijašnje tržište. U 2000 kompanija je ušla u zajedničko ulaganje sa njemačkom kompanijom *Büscherhoff*, koristeći dio pogona Plastikala za proizvodnju specijalnih pakovanja za izvoz. Nova kompanija, *Plastikal-Büscherhoff*, zapošljava svih 85 radnika iz stare kompanije i nedavno je angažirala još 20 radnika za povremene poslove što je uslijedilo nakon prebacivanja proizvodnje iz Njemačke u Kalesiju. Ovo je jedno od uspješnih ulaganja u kantonu Tuzla u poslijeratnom periodu.
- €# **Sprema** je poljoprivredno preduzeće osnovano na zemljištu koje je nacionalizovano 1950ih i 1960ih godina. Sa pravom na korištenje 3,760 hektara zemlje (2,300 ha u Kalesiji) bilo je to najveće preduzeće te vrste u BiH prije rata. Proizvodilo je pšenicu, kukuruz i lucerku za prehranu 2,000 krava muzara i zapošljavalo 300 radnika. Mlijeko je pod dugoročnim ugovorom prodavano mljekari Tuzla na pasterizaciju i preradu. U vrijeme privatizacije preduzeće je zapošljavalo 180 radnika, premda većina zemljišta nije bila obrađivana. Imovinu preduzeća (iako bez zemlje, koja je ostala u kantonu) kupilo je nekoliko privatizacijskih i investicijskih fondova (PIF), na čelu sa "Eurofond" iz Tuzle, koje planira smanjiti broj zaposlenih tako što će radnike isplatiti prodajom imovine i zadržati najvrijednije poljoprivredno zemljište u svom vlasništvu kroz koncesijski ugovor sa kantomom.

Privatizacija u Kalesiji je stoga gotovo završena. Tamo postoji samo jedno uspješno inostrano ulaganje koje na određeno vrijeme zapošljava 20 radnika. Zaposlenost u bivšim društvenim preduzeća ima smanjena je na 637 zaposlenih, što je gubitak više od 60 procenata u odnosu na 1990 godinu. Budućnost određeno broja ovih preduzeća još je upitna. Iako su kupci u privatizaciji ostvarenoj nadmetanjem obavezni zadržati zaposlene i čak povećati njihov broj tokom godina, izgleda da će se u stvarnosti taj broj samo smanjivati.

Tabela 2: Struktura zaposlenih u post-privatizacijkoj Kalesiji

Stanovništvo	39,169 ⁶
Radno zaposleno stanovništvo	26,385 ⁷
Poslovi u društvenim pred. u 1989	1,750
Poslovi u društvenim pred. u 2000	637 ⁸
Registrirano nezaposlenih	4,589 ⁹

Nekoliko društvenih preduzeća kupljeno je uglavnom da bi se kontrolirala njihova imovina, a manje da bi se nastavilo sa poslovanjem. Osnovni interes većine investitora je dobiti zemljište sa razvijenom infrastrukturom. Bivši motel Košuta, koji je bio uništen u ratu, kupio je povratnik iz Švicarske koji je na istom mjestu napravio novi, veći objekat. U slučaju metalopreraćivačke kompanije Unis Tok, gotovinsko plaćanje u iznosu nešto manjem od DM 100,000 osiguralo je prostor već od 30,000 m², uključujući i cisterne za gas i vodu i malu elektranu. Sa zemljištem koje samo vrijedi DM 20 za kvadratni metar, ovo je bila pogodba koja je vrijedila toliko da je bilo moguće zadržati postojeći broj zaposlenih na tri godine pod uvjetima navedenim u privatizacijskom ugovoru. Isto vrijedi i za poljoprivredno preduzeće Spreča, koje uključuje vrijedno zemljište i zgrade u blizini aerodroma i Tuzle. Nisu bili u pitanju djelatnosti, nego imovina, a posebno zemljište, koji su se pokazali vrijednim u procesu privatizacije.

Ostaje, međutim, velika nejasnoća vezana za pojedinu imovinu, posebno za vlasništvo nad infrastrukturom na zemljištu privatiziranih društvenih preduzeća. Dok su privatne kompanije morale uložiti u svoju infrastrukturu, potrebe infrastrukture društvenih preduzeća podmirivane su iz razvojnih fondova i dotacija općina. Dekret OHR iz maja 2000 štiti zemljište koje koriste društvena preduzeća od potencijalnih zahtjeva za restituciju od strane vlasnika prije nacionalizacije.¹⁰ Međutim, ostaje nejasno da li je infrastruktura na tom zemljištu vlasništvo preduzeća, općine ili komunalnog javnog preduzeća.

⁶ Uključujući i 5,733 raseljenih iz Republike Srpske (podaci iz 1998).

⁷ Stanovništvo starosti između 14 i 65 godina, podaci iz 1998.

⁸ ESI podaci iz 2000, nakon privatizacije društvenih preduzeća.

⁹ Registrirano nezaposlenih, kraj 1999.

¹⁰ "Decision amending the Framework Law on Privatisation of Enterprises and Banks in BiH by introducing a clause protecting investors", 11 May 2000: www.ohr.int.

Novi privatni sektor

Dok bivši društveni sektor nema izgleda da zabilježi novi porast, novoprocvali privatni sektor (nova privatna preduze a) u Kalesiji ve je stvorio 1,200 radnih mjesta i tako više nego nadoknadio gubitak radnih mjesta iz društvenih preduze a. Nova 422 radna mjesta otvorena su u privatnoj poljoprivredi, sa narednih nekoliko hiljada na sezonskim poslovima.

Tabela 3: Zaposleni u stalnom radnom odnosu u Kalesiji: 2000

Sektor	Broj zaposlenih	%
Bivša društvena pred.	637	21
Nova privatna pred.	1,200	40
Privatna poljoprivreda	422	14
Javna administracija	661	22
Javne usluge	96	3
Ukupno	3,016	100

Ovo je dramati na promjena u strukturi lokalne ekonomije. Novi privatni biznis sada predstavlja 40% službene zaposlenosti u Kalesiji, u odnosu na 5% prije rata.

Privatni biznis u Kalesiji, kao i u cijeloj Bosni, po eo je polako. U bivšoj Jugoslaviji je obim male privrede bio veoma ograni en. Republi ki zakon je ograni avao veli inu privatnog preduze a raspoloživim prostorom, brojem zaposlenih i dozvoljenim aktivnositma, kao i kroz prohibitivni porezni sistem. U turizmu, zakon je propisivao broj stolova u restoranima i kafeima. Automehani arske radnje nisu smjele imati više od osam zaposlenih. Privatna maloprodajna mjesta su bila zabranjena sve do kasnih 1980ih.

Šest godina nakon rata, uprkos ograni enim mogu nostima kapitala za ulaganje, privatni biznis je postao osnova ekonomskog razvoja u Kalesiji. Zapo eo je u gra evinarstvu i uslugama, a sada se proširuje na proizvodnju. Postoji više od 10 novih privatnih preduze a koja zapošljavaju po više od deset radnika, uklju uju i pilanu, dvije gra evinske firme, veleprodaju gra evinskog materijala, benzinsku pumpu, barove i restorane. Ovih 10 firmi ima ukupno 170 zaposlenih. Uz to, postoji još 626 malih firmi sa ukupno registriranih 1,030 radnika. Novi privatni sektor je tako postao dvostruko ve i od sektora nedavno privatiziranih društvenih preduze a. Pored toga, iako ta an broj nije poznat, procjene govore da je i dalje nekoliko hiljada osoba angažirano na privatnim poljoprivrednim posjedima i u sezonskim poslovima u gra evinarstvu.

Jedna od nepogodnosti za razvoj novog privanog sektora je model srednjeg usmjerenog obrazovanja u Kalesiji, naslije en iz vremena socijalizma. Prije rata, lokalna tehni ka škola se fokusirala na smjerove metalurgije i poljoprivrede. Tako je onemogu eno obrazovanje u oblastima koje su potrebne za novu ekonomiju. Po statisti kim podacima lokalnog biroa za zapošljavanje ukupno 4,469 osoba traži posao

u op ini, 2,073 nema kvalifikaciju, a 1,592 ima zanat, od toga oko 500 metalurškog smijera. Zna ajno je da se niko ne bavi preradom poljoprivrednih proizvoda u ovoj ruralnoj op ini sa velikim poljoprivrednim sektorom. Znanje u ovoj oblasti, osobito u plasmanu proizvoda, nikada nije bilo razvijano.

Tabela 4: Zaposlenost u Kalesiji po veli ini preduze a

Zaposleni u preduze u	Broj preduze a	Ukupno zaposlenih
1	461	458
2 - 5	141	408
6 - 10	28	211
11 - 20	9	132
21 - 50	7	210
preko 50	4	299
Ukupno	650	1,718

Porast privatnog sektora u Kalesiji još uvijek je skroman u odnosu na ukupne okvire, ali dovoljan da bi se nadoknadila izgubljena radna mjesta iz bivšeg socijalisti kog društvenog sektora. Zaklju ak je da uobi ajeno mišljenje o ruralnoj Bosni kao pustoši u smislu razvoja privatnog sektora nije zasnovano na injenicama.

Raspore enost razvoja

U bivšoj Jugoslaviji je centralno planiranje razvoja infrastrukture vo eno isklju ivo u korist sektora društvenih preduze a. Nije postojalo investiranje u infrastrukturu za razvoj seoskih podru ja, a nije postojao ni poticaj za porast privatnog sektora.

Privatizacija je u inila da imovina društvenih preduze a postane dostupna novim privatnim preduze ima. Me utim, to nije promijenilo osnovni problem nedostatka pristupa infrastrukturi u Kalesiji. Danas je 70% ukupnog zapošljavanja u op ini koncentrirano na samo dvije od ukupno 18 mjesnih zajednica, grad Kalesiju i Tojši e. Cijena zemljišta sa razvijenom infrastrukturom u ovim podru jima znatno je pove ana, ide i do DM 20 za kvadratni metar. Novi privatni sektor u Kalesiji prisiljen je da bude u blizini podru ja socijalisti kog razvoja da bi dobio pristup infrastrukturi.

Me utim, u ostatku Kalesije infrastruktura je razvijena malo ili nije nikako. Postoje samo dvije glavne asfaltirane ulice, jedna od Tuzle do Zvornika (magistrala), a druga od Živinica preko tuzlanskog aerodroma u Dubravama. U velikom dijelu op ine ne postoji stabilan dotok pitke vode. Bez ovih glavnih usluga cijena pokretanja novih pogona za proizvodnju je ograni avaju i faktor. Sve dok raspore enost razvoja ne postane ujedna ena nastavit e se odlazak radne snage iz ovih nerazvijenih seoskih podru ja.

Tabela 5: Raspored zaposlenosti i nezaposlenosti u Kalesiji po mjesnim zajednicama

Mjesna zajednica	Zaposleni¹¹ (svi sektori)	Nezaposleni¹²
Bulatovci	25	95
Dubnica	14	66
Goj in	46	68
Hrasno Donje	32	222
Jaji i	8	142
Jeginov Lug	2	89
Kalesija Centar	1,287	202
Kalesija Gornja	67	312
Kika i	46	173
Memi i	194	329
Miljanovci	82	197
Prnjavor	80	130
Rainci Donje	68	269
Rainci Gornje	185	523
Seljublje	22	137
Tojši i	555	657
Vukovije Donje	206	475
Vukovije Gornje	97	457
Zelina	0	26
Zolje	0	20
Ukupno	3,016	4,589

Istorija novog privatnog sektora u bivšoj Jugoslaviji je istorija borbe za dobivanje odgovarajućeg poslovnog prostora. Kako su pravna ograničenja u privatnom sektoru postepeno smanjivana kasnih 1980ih, povećavao se nedostatak odgovarajućih prostora za privatni biznis. Pojavljivanje malih prodavnica i poslova u činilo je da se prostor za privatni sektor rapidno smanjuje.

Da bi se donekle riješio ovaj problem, prizemne prostorije mnogih stambenih zgrada pretvarane su u prodavnice. Neki gradovi su zanatske centre pretvorili u šoping centre. Općina Kalesija je odobrila proširenje mnogih javnih objekata, kao što su kulturni centar, koji je postao okružen malim prodavnicama.

Dvije godine nakon završetka rata problem nedostatka prostora opet je postao aktuelan. Općina počinje izdavati prostore koji su pripadali društvenim preduzećima koja nisu bila ponovno oživljena. *Magnat*, lokalni proizvođač vrata i prozora, unajmio je prostor društvenog preduzeća Somboled, ogranka firme iz Srbije.

¹¹ Svi sektori se odnosi na komunalne usluge, bivša društvena preduzeća, privatna preduzeća, administraciju i zemljoradnju.

¹² Podaci biroa za zapošljavanje, Kalesija, Oktobar 1999.

Od 1998, op ina po inje dodjeljivati prava na korištenje – još uvijek nije zakonski dozvoljeno prodavati društveno zemljište – op inskog zemljišta u svoje dvije industrijske zone, grad Kalesija i Tojši i, koriste i tako dobiveni prihod za razvoj ulica i druge infrastrukture. Na oba mjesta, priklju ak za vodu i struju bi se mogli relativno lako obezbijediti vezom na postoje u infrastrukturu koja je razvijena u doba socijalizma za potrebe društvenih preduze a.

Tako je klju za razvoj budu eg privatnog sektora u efikasnosti op inske vlade da obezbijedi glavne faktore proizvodnje, kao što su zemljište i usluge. Ovo zahtijeva uspješnu suradnju sa oba nivoa uprave, nižem (mjesne zajednice i op ina) i višem (kanton, entitet i država).

Op ina i njene mjesne zajednice

U bivšoj Jugoslaviji op ina je bile osnovna društveno-politi ka zajednica, koju je glavni Titov ideolog Edvard Kardelj definisao kao “udružena društvena i ekonomska zajednica svih stanovnika i organizacija (uklju uju i i preduze a) na njenom teritoriju”. Op ine su bile odgovorne za sve javne funkcije na svom podru ju. Da bi mogle efikasno obavljati svoje dužnost op ine su se progresivno širile od 1950ih naovamo, dok 1991 nisu dostigle prosje no 42,000 stanovnika. Pore enja radi, prosje na veli ina op ine u Njema koj je 5,430 stanovnika, u Italiji 7,120, a u Sloveniji 10,360.

Tabela 6: Istorijski razvoj op ina u bivšoj Jugoslaviji i BiH

Godina	Stanovništvo	Op ine	Stanovnika po op ini
<i>Bivša Jugoslavija</i>			
1931	13,982,000	4,645	3,010
1948	15,640,000	8,063	1,940
1953	17,055,000	4,139	4,120
1961	18,613,000	774	24,047
1991	22,424,000	533	42,071
<i>Bosna i Hercegovina</i>			
1991	4,377,000	109	40,156
2001	prosj. 3,700,000	149	24,832

Kad su op ine postale tako velike visu više bile u stanju uspješno obavljati samoupravlja ku ulogu. Mjesne zajednice (MZ) su sve više preuzimale lokalne funkcije i op ine su im dodjeljivale sve ve u nadležnost. Izvan glavnih urbanih centara mjesne zajednice se organiziraju dobrovoljno, bez stvarnog administrativnog kapaciteta. Bez fiksnog prihoda i odgovornosti njihova uspješnost zavisi od inicijative lokalnog stanovništva koje može biti ili veoma energično ili potpuno pasivno. Jedan slovena ki analiti ar je komentirao neposredno prije rata: “Postoje e MZ ne mogu

zadovoljavaju e i funkcionirati kao državni aparat jer su suviše amaterske, suviše haotične i volonterske, nedovoljno povezane sa višom administracijom i nedovoljno odgovorne za izvršavanje važnih zadataka.”

Svaka MZ ima lokalno vijeće i konstituirana je kao pravna jedinica što joj omogućava da posjeduje korisnička prava na općinsko zemljište. Svaka MZ u Kalesiji ima mali ured, najčešće u itaonici, uobičajenom mjesu za komunikaciju građana. Svaka MZ ima pečat i statut kojeg je usvojilo vijeće MZ koje broji između 5 i 11 članova koji su volonteri. Izbor vijeća MZ nije reguliran statutom općine – neki članovi izabrani su na zboru, a neke postavljaju partije zastupljene u općinskom vijeću – i mnoga važna pravna pitanja koja se odnose na njihovo uspostavljanje nisu riješena. Granice MZ uspostavljaju se na lokalnom referendumu i zapisane su u općinski zakon. Općina zapošljava službenike odgovorne za MZ.

Na primjer, MZ Tojški je smještena sjeverozapadno od Kalesije sastoji se od dva naselja, 16 zaseoka, ima oko 1560 kuća i 5420 stanovnika, što je veličina općina u mnogim zapadnoevropskim zemljama. Općina je na MZ Tojški prenijela prava na korištenje nekih objekata (kulturni centar, itaonica i vrti), kao i pravo da prima najam od lokalne pijace, što joj donosi godišnji prihod od oko DM 100,000 koji se koristi za potrebe lokalnog nogometnog kluba i za projekte za popravku cesta i vodovoda. Sela u sklopu MZ imaju predstavnike u vijeću u formuli koja odražava imunosustav i politiku u regiji.

Ostaci jugoslovenskog samoupravljanja

Širom bivše Jugoslavije javna preduzeća ili javna uprava pružaju općinske usluge i odgovorni su za niz državnih funkcija. U Kalesiji ovi servisi uključuju i veterinarsku stanicu, centar za socijalni rad, javnu biblioteku, održavanje javnih zgrada, itd. Rad svakog općinskog preduzeća vodi upravni odbor od pet članova koji su politički naimenovani.

U socijalističkoj prošlosti, javne usluge su bile pružane putem kompleksnih sistema bilateralnih sporazuma između snabdjevača i korisnika. Institucije socijalističke države kao što su škole, bolnice, društvena preduzeća i mjesne zajednice komunicirale su sa građanima putem jedinstvenih institucijskih mreža zvanih *samoupravne interesne zajednice* – SIZ. SIZovi su bili odgovorni za razvoj sporazuma kojim su regulirane javne usluge i njihovo plaćanje. Njihov utjecaj je dolazio od kontrole fondova korištenih za razvoj općinskih usluga. Vremenom su SIZovi uveliko zamijenili regulatornu ulogu države u ovim oblastima.

Pod ovim sistemom, općinske usluge nisu se finansirale putem poreza i javne potrošnje, nego putem samodoprinosu zaposlenih u društvenim preduzećima, a bili su postignuti u direktnim dogovorima i zapisni u pravosnažnim ugovorima. Ovi mehanizmi za pružanje općinskih usluga, koji su trajali gotovo dvije decenije, zapravo su iziskivali stalnu političku intervenciju da bi opstali. Posljedice su bile višeslojna

birokratija, opterećenje općinskog budžeta, otežana kooperacija i konačno stagniranje razvoja općinskih usluga.

U Kalesiji je prije rata bilo aktivno šest SIZova.

1. *SIZ za zdravstvenu zaštitu*: zadužen za zdravstvenu zaštitu zaposlenih, penzionera i poljoprivrednika, a na dobrovoljnoj osnovi za privatnike i zaposlene u inostranstvu.
2. *SIZ za stambeno i komunalno, razvoj zemljišta i puteve*: odgovoran za održavanje društvenog stambenog fonda, odvoz otpada i održavanje javnih površina u općinama, planiranje grada i kontrolu zemljišta pogodnog za razvoj, kao i održavanje lokalnih i nekategoriziranih puteva u općini.
3. *SIZ za kulturu i sport*: upravljao je kulturnim institucijama kao što su biblioteke i kina, organizirao službene i kulturne događaje, uključujući i pozorišne predstave. Ovaj SIZ je nadgledao i sportske klubove u općini.
4. *SIZ za zapošljavanje*: odgovoran za registraciju nezaposlenih i zapošljavanje u lokalnim preduzećima. Ovaj SIZ je reorganiziran u mjesni ured kantonalne službe za zapošljavanje, pod upravom Federalnog biroa za zapošljavanje.
5. *SIZ za socijalnu zaštitu i brigu o djeci*: brinuo o siročadi, hendikepiranoj djeci, drugim ugroženim grupama i starim osobama, kao i žrtvama rata, a radio je u suradnji sa mjesnim centrima za socijalni rad. Ovaj SIZ više ne postoji, ali mjesni centar za socijalni rad i brigu o ugroženim osobama i dalje radi. Zaposleni u centru su plaćeni iz općinskog budžeta, dok su potrebe korisnika socijalne zaštite podmirene iz kantonalnog budžeta.
6. *SIZ za penziono i invalidsko osiguranje*: ovaj SIZ je postao lokalni ured Federacije za penziono i invalidsko osiguranje.

Neposredno prije rata, SIZovi su ukinuti i ujedinjeni u općinskom fondu. U vrijeme rata fond je ostao bez navodno značajnih sredstava i raspao se.

Post-socijalistička kriza komunalnih usluga

Društvena preduzeća su tradicionalno bila izvor doprinosa za SIZove i stoga su mogla dirigirati investiranje u infrastrukturu. Onda kada je društveni sektor počeo propadati općinske ustanove za pružanje komunalnih usluga ostale su bez fondova i bile su prisiljene drastično smanjiti obim svojih usluga.

U okviru ovog sistema nije bilo kapaciteta za razvoj općinske infrastrukture da bi se podmirio novi privatni sektor, preusmjerila sredstva prema nerazvijenim područjima ili upravljalo općinskom imovinom kao kapitalnim sredstvima. Ovi ograničavajući faktori još uvijek postoje.

Problemi op inskog preduze a *Komunalac* su ilustrativni. Komunalac je nadležan za niz op inskih usluga, uklju uju i odvoz otpada, iš enje i ozelenjivanje javnih površina, održavanje malog postrojenja za centralno grijanje u Kalesiji, održavanje vodovodne i stare kanalizacione mreže. Zbog nedostatka mehanizacije firma posluje sa teško ama i obavlja samo neophodne radove. Uprkos injenici da je jedina služba za odvoz otpada, za svoje usluge je pla a samo 800 od postoje ih 10,000 doma instava. Stoga nije iznena uju e da Kalesija pati od rastu eg problema nedozvoljenih deponija sme a.

Uz odgovaraju u pažnju usmjerenu na troškove oporavka i poja anje usluga, situacija sa otpadom bi se mogla popraviti. Ali od raspada odgovornog SIZa, nije se pojavio nijedan pouzdan sistem za prikupljanje nadoknada od korisnika komunalnih usluga. Doma instva i preduze a nemaju pravnu obavezu da zaklju e ugovor za usluge sa Komunalcem. Tokom ljeta 2001 preduze e je djelomi no privatizirano javnom ponudom dionica. Op ina Kalesija je zadržala 51%, šest osoba iz Kalesije (uklju uju i i predsjednika op ine) dobilo je 23%, a PIF iz Sarajeva je kupio 26%. Javna ponuda dionica nije preduze u donijela nikakav svježi kapital. Kao rezultat, zajedni u ili institucionalnu bazu za rješavanje pitanja odvoza otpada tek treba uspostaviti.

Kalesija ima sli nih problema i sa ostalim javnim servisima. Op ini nedostaje pouzdana vodovodna mreža na ve ini njene teritorije, a van dvije lokalne mreže u Tojši ima i Kalesiji gra ani se snabdijevaju vodom iz bunara ili otvorenih voda. Nova vodovodna mreža u Kalesiji je napravljena neposredno prije rata, ali je u ratu toliko ošte ena da Komunalac nema sredstava za popravku.

U 1999 i 2000 vlada Norveške je izvela projekt vodovoda op ine u vrijednosti od DM 3,6 miliona. Postavljene su vodovodne cijevi za snabdijevanje ve ih naseljenih mjesta, ali 5000 doma instava još uvijek treba povezati sa glavnom mrežom. Tako er postoji i problem isto e vode. Glavni izvor vode za podru je je na najnižoj ta ki u dolini, u blizini rijeke Spre e. Nepre iš ene otpadne vode idu direktno u rijeku i tako rizikuju zaga ivanje pitke vode.

Curenje iz starih i trošnih dijelova vodovodne mreže uzrok je prekida u snabdijevanju vode. Ovo stvara prepreke za razvoj bilo kojeg oblika proizvodnje koji zavisi od stalnog, pouzdanog snabdijevanja istom vodom, kao što su prerada poljoprivrednih proizvoda ili tekstilna industrija.

U prošlosti je gra evinska firma iz Tuzle bila odgovorna za planiranje, razvoj i izgradnju vodovodne mreže, Komunalac za održavanje, op ina je “posjedovala” mrežu, a SIZ je prikupljao naknadu od korisnika. Danas manje od polovine povezanih doma instava redovno pla a vodu. U svom trenutnom stanju op ina nije u stanju pokriti ak ni periodi ne troškove vodosistema, a da i ne spominjemo popravke i širenje mreže.

Da bi se izbjeglo upadanje u dugove, stvaranje viška radne snage i slabosti uprave Komunalca, op insko vijeće Kalesije nedavno je, uz pomoć donacije Norveške, osnovalo novu op insku vodo-kompaniju, *J.P. Vodovod i kanalizacija*. U Njemačkoj, na primjer, naknade za vodu i odvoz smeća propisuje op ina i tako kontrolira cijene koje privatni davaoci usluga mogu zarađivati. Prikupljanje naknada garantira op ina iz svog budžeta.

Širenje mreže kroz privatnu inicijativu

Uz održavanje imovine i pružanje javnih usluga op ina se suočava sa izazovom finansiranja izgradnje i širenje infrastrukture. Da bi stvorila dugoročnu ekonomsku osnovu za razvoj infrastrukture ona mora prikupiti sredstva i kapital od svojih građana.

Za vrijeme socijalističkog perioda, prihod za izgradnju mogao se ostvariti uvođenjem "dobrovoljnih priloga" – samodoprinosu zaposlenih u društvenim preduzećima, a izdvajani su direktno iz plaća. Građani zaposleni u inostranstvu davali bi svoj doprinos kad bi dolazili, u protivnom bi im pasoši mogli biti oduzeti. Ovi doprinosi su bili nedovoljni za finansiranje obimnog razvoja infrastrukture. Zato su doprinosi prikupljeni u republike ili federalne fondove, a onda raspoređivani za prioritete projekte – suprotno današnjem načinu raspodjele međunarodne pomoći za rekonstrukciju i razvoj. Društvenim preduzećima je bilo ostavljeno da se prijave za ove fondove. Obzirom da se razvoj koncentrirao na urbana područja, a u njima na projekte društvenih stanova i društvenih preduzeća, veći dio stanovništva širom bivše Jugoslavije bio je ostavljen bez koordinirane razvojne sheme za vodovodne, telefonske ili, u slučaju udaljenih područja, čak i električne mreže.

Sa ovim socijalističkim metodama koje su postale neoperativne, op ine su primorane upotrijebiti vlastitu inicijativu i pronaći nove izvore razvojnih fondova. Op ina Kalesija je 1999. godine preduzela projekt poboljšanja cestovne mreže koji je obuhvatao povezivanje sporednih cesta sa glavnim, po prvi put u istoriji Kalesije, asfaltiranje ulica u gradu. Od predviđenih DM 1 mil. troškova, pola se trebalo pokriti zajmom od kantona Tuzla, a pola dobrovoljnim prilozima građana. Nakon izbijanja krize u kantonalnom budžetu, bilo je moguće obezbijediti samo DM 200,000 od Kantona. Međutim, zanimanje građana za projekat je bilo toliko veliko da je u kratkom roku prikupljeno DM 1,8 mil, sve dobrovoljnim prilozima, bez korištenja bilo kakvog specijalnog programa prikupljanja sredstava. Op ina je pokrila preostale troškove davanjem u najam op inskog zemljišta, kreditima i sredstvima iz svog godišnjeg budžeta. Pokretanjem vlastitih resursa investirano je DM 3.7 mil na poboljšanje 44 km puteva.

Još jedan primjer efikasnog korištenja vlastitih sredstava bilo je proširenje postojećih telefonskih mreža. 1997. godine, tri MZ u Kalesiji, Hrasno, Kika i Seljuble, po ele su prikupljati novac od stanovništva, unajmili su firmu za izvršavanje poslova i obnovili su i proširili mjesnu telefonsku mrežu. Da bi započelo ovu akciju, predsjedništvo MZ sazvalo je zbor građana. Kako je propisano statutom MZ,

stanovništvo je sedam dana prije događaja putem plakata i poziva, koji su stigli na svaku adresu, obaviješteno o datumu održavanja zbora. Nakon odobrenja projekta, telekomunikaciona kompanija PTT napravila je tehnički plan. Zbor je izabrao građevinski odbor, a projekt je izvela privatna kompanija bez pomoći općine ili bilo kakvog ulaganja PTT.

Mjesne zajednice su određivale i visinu doprinosa pojedinih kategorija stanovništva. Od ukupnih troškova u iznosu od DM 601,200 obitelji su plaćale DM 590 za liniju i taksu PTTu od DM 154. Ratni invalidi i obitelji palih boraca plaćale su DM 400, bez takse. Uz to, svako kućanstvo je trebalo platiti za kopanje, ili sami iskopati, 50m kanala za polaganje kablova.

Uspjeh ovog projekta privukao je interesovanje ostalih mjesnih zajednica i općina se uključila u koordinaciju procesa. U drugoj fazi urađeno je novih 1377 linija, a 888 je ponovno povezano, što je ukupno iznosilo DM 878,340.

Posao se širio pa je konstatirano da je centrala u Tošićima zastarjela. Gradonačelnik je tražio od PTT obnavljanje centrale, ali bez uspjeha. Na kraju je jedino prijetnja da će se obratiti PTT Banja Luka – što su mogli jer je Kalesija smještena na međunarodnoj granici – natjerala PTT Sarajevo na akciju.

Na jednom nivou, ova metoda razvoja infrastrukture pokazala se izuzetno efikasnom, pokazuju i da na mjesnom nivou postoji velika inicijativa i značajni potencijalni izvori. S druge strane, proces je neka važna pitanja ostavio neriješena, osobito pitanje vlasništva nad imovinom. PTT Sarajevo je tražio pravo vlasništva nad lokalno finansiranom mrežom, a gradonačelnik je u ime građana ponudio prodaju mreže PTTu. Lokalne centrale su postavljene u javnoj kućnici u Vukovijama Donjim, u privatnoj kući u Memićima i u omladinskom centru u Rainićima Gornjim, ali ne postoji formalni sporazum za korištenje ovih objekata. Jasno je da ovdje još postoje neka osnovna pitanja koja treba riješiti.

Općinska imovina i mrtvi kapital

Lokalna infrastruktura nije jedina oblast koja treba bolju upravu i jasnija imovinska prava. Općina ima potencijalno vrijednu imovinu, kao npr. zemlju i šume, koja je osnovna za ekonomski razvoj.

Kalesija je nedavno provela popis svog zemljišta i ustanovila da posjeduje 810 ha ili 4% općine. U 2000 unajmljivanje zemlje i poslovnih objekata donijelo je DM 830,000 što je trećina općinskog budžeta.

Općina ima potencijal da stvori kapital za svoj razvoj tako što će razvijati zemlju i prodavati je ili najmljivati uz dobit. Međutim, proces je spriječen predratnim pravnim okvirom u kom se određuje način upravljanja društvenim zemljištem, a koji dozvoljava dodjeljivanje samo korisnih prava privatnim kompanijama i za

određene javne namjene. Zakonski propisi kojim će se odrediti na in korištenja zemljišta zahtijevaju hitnu reformu.

Opina je tek nedavno započela efikasno planiranje urbanog i komercijalnog razvoja koji nije dobro reguliran. Zbog ovoga je čak 50% novih kuća izgrađeno bespravno, a to stvara veliki pritisak na infrastrukturu i povećava troškove buduće integracije jer proširuje urbani razvoj na neplanirana područja.

480 hektara šume u vlasništvu općine također je potencijalno vrijedan resurs. Početkom 20-og stoljeća Austrijanci su izgradili puteve kroz šume, uskotrašne pruge i žičare da bi omogućili prebacivanje trupaca iz visokih šuma, ali to sve nije bilo mnogo u upotrebi u vrijeme komunizma. Bez ovih prilaznih puteva nije moguće iskorištavati šume na profitabilan način i u isto vrijeme voditi računa o zaštiti prirode. Strateško ulaganje u šumarstvo moglo bi donijeti nove prihode općini. Međutim, kantonalno preduzeće ima pravo korištenja državnih šuma i odgovorno je za brigu i iskorištavanje. Tako općina ima malo mogućnosti za razvoj ovih potencijala čak i ako kantonalno šumarsko preduzeće to ne uradi.

Neki zaključci

Ova studija ekonomskog procesa koji je u toku u Kalesiji ukazuje na ključnu ulogu koju lokalna vlada mora igrati u ekonomskom razvoju. Da bi prevazišle kroničnu nerazvijenost tipičnu za bosansku ruralna područja, općine moraju naučiti koristiti svoje izvore da bi omogućile ulaganje kapitala u infrastrukturu i komunalne usluge koje su potrebne novom privatnom sektoru. Općine također moraju imati aktivnu ulogu u određivanju i predviđanju potreba privatnog sektora, da bi na odgovarajući način mogle planirati na in korištenja zemljišta i razvoj infrastrukture.

U slučaju Kalesije, sadašnje općinsko vodstvo pokazuje veliku volju da preuzme te nove odgovornosti. Međutim, njihovi kapaciteti ostaju ograničeni. Planiranje za privatni sektor uključuje velike institucionalne promjene za bosanske općine, prelazak sa uloge pasivnog primaoca ulaganja, što je bilo karakteristično za stari sistem, na aktivnu ulogu u kojoj treba odgovoriti na potrebe zajednice. To znači i tretiranje postojećih infrastrukture i društvenog zemljišta kao osnovnog izvora za finansiranje razvoja. To podrazumijeva reviziju uprave općinskih servisa, uzimajući u obzir naknadu troškova i ponovna ulaganja. Također zahtijeva mnogo nepristrasniji tretman cijele teritorije i stanovništva općine. Umjesto nastavljanja tendencija socijalističkih planera da traže jedan ili dva ostrva razvoja, ovisno o potrebama društvene industrije, cijeloj općini treba pružiti mogućnost da učestvuje u procesu razvoja.

Početak ovog procesa tranzicije u Kalesiji bio je izrada novog prostornog plana krajem 2001. i početkom 2002. godine. U Federaciji je izrada prostornog plana u kompetenciji kantona, a općine donose manje, urbanističke planove. Širom zemlje mnogi postojeći i prostorni planovi su zastarjeli. U Kalesiji je općina preduzela inicijativu da se napravi nova verzija plana i da bude javno dostupna građanima. Pošto

u op ini nije bilo iskustva u provo enju takvog planiranja, dobijena je pomo izvana, od novoosnovanog Tehni kog Univerziteta Brandenburg u Cottbus, Njema ka.

Efikasno palniranje razvoja na op inskom nivou ima slijede a obilježja:

1. Napušta koncepcije o ekonomskom i urbanom razvoju proizašle iz socijalizma u korist iscrpnog prikupljnja podataka o stanovništvu i njegovim potrebama i posebno o potrebama novog privatnog sektora. Prostorni plan mora zapo eti detaljnom studijom situacije na terenu.
2. Planiranje zapo inje u podru jima koja su naseljena i pokušava maksimizirati postoje u infrastrukturu. Ako se ovo uspješno izvede smanjuju se razvojni troškovi
3. Mora se napraviti realna procjena gra evinskih potreba u op ini. Socijalisti ki planeri u Kalesiji predvi ali su gra enje samo u dva glavna naselja, gradu Kalesija i u Tojši ima. Nezadovoljavanje potreba ostalog stanovništva dovelo je do cvjetanja divlje izgradnje. Ovakva izgradnja se odvijala uglavnom duž glavnih puteva uzrokuju i neekonomi no korištenje prostora, podizanje troškova infrastrukture i uništavanje ekološkog i poljoprivrednog profila ruralnih podru ja. Da bi se zaustavila divlja izgradnja prostorni planovi moraju dozvoliti gra anima da zadovolje svoje zakonske potrebe.
4. Efikasno planiranje je usko povezano sa kvalitetom lokalne demokracije. U prethodnom planiranju postojao je naredbodava ki proces, skriven od o iju javnosti. Za stvaranje u inkovitog balansa izme u urbanih potreba, poljoprivredne ekonomije i prirode, mora postojati mehanizam kojim se potrebe gra ana mogu izraziti i objediniti.

Još jedan vitalni element razvojnog procesa koji nedostaje u Bosni je jasan i u inkovit sistem prava na privatnu imovinu. Kombinacija socijalizma i masovnog raseljavanja stanovništva ostavila je ruralnu Bosnu u agoniji nejasnih, nedokumentovanih i kontradiktornih imovinskih prava. Nesigurna priroda korisni kih prava na bivšu društvenu imovinu, neriješeni zahtjevi za restituciju od strane vlasnika prije procesa nacionalizacije, kolaps poljoprivredno-industrijskih kombinata i poljoprivrednih zadruga, nezavršena privatizacija društvenih preduze a i pola stolje a neformalnih i neregistriranih prenosa nekretnina stvorili su pravni vakuum u ovoj važnoj oblasti.

Ovo pokre e itav niz kompleksnih problema:

- Š` Prvo, u okruženju nesigurnih zemljišno-imovinskih odnosa razna tijela se natje u u kontroli zemljišta. Op ina i kanton postavljaju zahtjeve za zemljište koje je pripadalo državnoj farmi Spre a. Istovremeno je jedan dio zemlje ponovo prešao u posjed vlasnika prije nacionalizacije, a drugi dio stoji neiskorišten. Pravna nesigurnost ima negativan u inak na kvalitet lokalne uprave jer poti e grabežljivo ponašanje.

- Š· Drugo, konfuzija oko vlasništva vješta ki umanjuje koli inu zemljišta na tržištu što dovodi do porasta cijena.
- Š· Tre e, neuspješno postavljanje granice izme u poljoprivrednog i urbanog zemljišta zna i da kompletno zemljište može biti procijenjeno kao potencijalno zemljište za izgradnju. Ovo podiže cijenu poljoprivrednog zemljišta umanjuju i ekonomsku bazu poljoprivrede.
- Š· etvrto, pitanje vlasništva nad klju nim elementima javne infrastrukturne mreže ostaje neriješeno, a to ko i razvoj i naknadu troškova.
- Š· Peto, dok ne do e vrijeme u kom e konfuzija oko zemljišta biti riješena i odgovaraju i sistem registracije uspostavljen, ne e biti mogu e uspostaviti efikasne poreze na imovinu, što je potencijalno najvažniji izvor op inskih prihoda.

Zbog toga je izuzetno važno zapo eti proces dokumentovanja i rješavanja pitanja vlasništva, proces koji e uklju ivati i zakonodavnu reformu na entitetskom nivou i mnogo napornog rada na lokalnom nivou.

*Aneks**Tabela A1: Bivši sektor društvenih preduzeća u Kalesiji*

Preduzeće	Pretvorba	Zaposleni 1990	Zaposleni 2000
Plastikal	Zajedničko ulaganje sa njemačkom kompanijom Büscherhoff; ostatak još treba privatizirati.	85	85
Unis TOK	Prodat lokalnom poduzetniku tenderom u privatizaciji i pretvoren u novi biznis.	100	72
Kartonaža	Prodat lokalnom poduzetniku tenderom u procesu privatizacije	85	64
Remont Montaža	Otkupila uprava/radnici u direktnim pregovorima.	120	50 + 30 sezonski
Kaletex	Tender u procesu privatizacije sudski odgođen zbog neregularnosti, biće ponovljen.	330	78
Spreca p.p.	Kupili PIFovi javnim nadmetanjem.	300	180
ZZ Vojar	Pretvoren u polu-privatnu zajednicu.	35	17

Tabela A2: Nova preduzeća u Kalesiji sa više od 10 zaposlenih

Preduzeće	Mjesna zajednica	Broj zaposlenih	Aktivnost
Pilana Fati	Kikača	12	Pilana
Anker	Prnjavor	12	Graveinarstvo
Kalesija Promet	Prnjavor	13	Veleprodaja i skladištenje građevinskog materijala
Binder	Tuzla	15	Graveinarstvo
Avdo Imamovi	Vukovije Donje	15	Bar, restoran i prenoćište/noćni klub
Polo	Tojšići	16	Pumpna stanica
Magnat	Kalesija C.	20	Proizvodnja prozora i vrata
Bijeljevac-Tours Kalesija	Kalesija C.	22	Lokalni autobusni transport
Zemljoradnička zadruga Vojar	Kalesija C.	22	Privatna zadruga za trgovinu voćem i povrćem
Polo Junior	Prnjavor	23	Pumpna stanica, Automehanika, restoran i motel (dio Polo Tojšići)